

TİYATRO DEYİNCE...

Ceyda ÇETİNKAYA

Jeoloji Mühendisi

“Sizce nedir tiyatro?”...Pek çoğunuzun yanıtını duyar gibiyim... “Tiyatro hayatın aynasıdır.” Gerçekten nedir tiyatro? Ne zaman ve nerde başlamıştır? İnsanlık tarihi kadar yaşlı olan ömründe acaba hangi süreçlerden geçmiştir, nelerden etkilenmiştir?

Eski Yunanca’da izleyici yeri (**theatron**) anlamına gelen tiyatro, pagan kültürünün dinsel motifleri, yani, **mitoloji** ve ortak bir inanç adına yapılan **ritüellerden** doğar. Doğuşundan itibaren, değişen dünya düzeninden, dinsel inançlardan, fikir akımlarından, siyasal düşüncelerden, bilim ve teknolojiden etkilenir. Hemen hemen her dönemde yazarlar, eleştirmenler, bilim adamları, felsefeciler onu korur ve ona yön verirler.

Antik Yunan’da kendisine kaynaklık eden ritüellerden sıyrılarak yavaş yavaş tiyatro dediğimiz forma bürünür. Tiyatronun temel taşı olan **Tragedya** (trajedi) ve **Komedy** (komedi) türleri, Tanrı Dionysos onuruna yapılan törenlerden ortaya çıkar. Bir koronun Dionysos’un kutsal hayvanı sayılan teke kılığına girmesi ve şarkı söyleyip kaba saba dans etmesi, zamanla şiirsel bir nitelik kazanır. Tragedya, Yunanca **teke** anlamına gelen **tragos** ve **şarkı** anlamına gelen **aoide** sözcüklerinden, Komedy ise bağbozumu şenliklerinde, eğlenceli ve taklit yapılan halk geçit törenlerinden yani, **komos**’tan türemiştir. **Aristoteles**’in bu dönemde yazdığı **Poetika** adlı eseri, yüzyıllar boyu tiyatro kuramının temelini oluşturur. Aristoteles “**Tiyatro hayatı olduğu gibi değil, olması gerektiği gibi, yani**

düzeltilip yetkinleştirilerek yansıtır. Halkı eğlendirmekle kalmaz, beğeni, ahlak ve siyasal düşünce bakımından eğitir.” diyerek bir anlamda tiyatronun tanımını yapmakta, amacını açıklamaktadır.

Orta Çağ’da ise Avrupa’ya Hıristiyanlık düşüncesi hakim olur. Buna göre insan kul olduğunu unutmamalı, tüm zamanını Tanrı’ya yakarmayla geçirmeli ve tüm yaşantısını Kilise buyruğuna göre düzenlemelidir. Oysa, Kilise’ye göre, tiyatro dünyevi gerçeklere yönelik bir eğlence sanatıdır; susturulması gereken heyecanları uyarır, ahlaka ve inançlara aykırı olana yer verir, kişiyi işinden ayartır. İşte bu yüzden Orta Çağ’da tiyatro gösterileri Kilise tarafından yasaklanır. **Aslında dinsel inançlardan doğan tiyatro, yine dinsel inançlar tarafından kesintiye uğrar.**

Rönesans döneminde, tiyatro okunmak için değil, oynanmak için var olan ve toplumu eğitici bir görev üstlenen sanat haline gelir. Ulusal farklılaşmanın ortaya çıktığı, sosyal sınıfların değiştiği bu dönemde **W.Shakespeare** öne çıkan isimlerden olur. Ancak yine de engeller kalkmış değildir. 1577 yılında, Londra’da bir rahip verdiği vaazda, **o yıllardaki veba salgını nedeninin insanların günahı olduğunu ve bu günaha oyuncuların yol açtığını, dolayısıyla veba hastalığına tiyatronun neden olduğunu söyler.** Maalesef, bazı yazarlar da bu sanatın, basit insanları tuzağa düşüren bir **şeytan yuvası** olduğunu savunur. Sonuç olarak, tiyatro oyunlarına devlet sansürü gelir.

17. yüzyıl ile birlikte Avrupa'da öne çıkan orta sınıf, geçimini esnafıktan sağlayan tutucu ve tutumlu bir kesimdir. Eğlenmeyi dolayısıyla da tiyatroyu sevmez. Bağınazlığın yaygınlaşması sonucu, halk gitgide tiyatrodan kopyaya başlar. Ancak, bu devirde tüm Avrupa devletleri sömürge ticareti yapmakta, özellikle İngiltere ve Fransa güçlü devletler haline gelmektedir. Sarayların artık tiyatroya harca-yacak bol parası vardır. Tiyatro sanatı, sarayın ve devletin gözetimi ve denetimine girer. **Tiyatro sanatına yapılan harcama, o devletin gücünü temsil etmektedir.** Tiyatro oyunlarında akla ve sağduyuya uygun, ahlak açısından eğitici, yalın, durgun ve tutucu, ancak, derin düşünceler peşinde koşmayan ve sorunları tartışmayan **Klasik Akım** egemendir.

18. yüzyıl Avrupa felsefesinde doğruların yalnızca akılla bulunamayacağı, gerçeği görmek için duyguların da önemli olduğu görüşü güçlenir. Bizim de **"Hülya'lı-Ediz'li eski Türk filmlerinden"** aşına olduğumuz acıklı melodramlar oynanır ve halkın ilgisi yeniden çekilir. Bu noktada önemli olan, Avrupa'nın 18.yy.'da yaşadığı bu dönemi, Türkiye'nin 50'li, 60'lı yıllarda daha yeni yaşayacak olmasıdır.

Romantik tiyatro düşüncesi, öncelikle **Fransız Devrimi**'ni hazırlamış olan ve **İnsan Hakları Bildirisi**'nde yer alan özgürlük, eşitlik, adalet gibi ilkelerle yurt sevgisi, ulus sevgisi, dinsel inançlara bağlılık gibi değerlerle beslenmiştir. Romantik tiyatro düşüncesi, klasik kurallardan bağımsız ve düş gücüne özgürlük tanıyan modern tiyatronun yolunu açar. Bireyin vicdanına ışık tutma ve insanı uygarlaştırma görevini üstlenir. **Ülkemizde Türk**

tiyatro düşüncesinin oluşmasında ilk ve en önemli adım, Namık Kemal'in Celaleddin Herzemşah adlı oyununa yazdığı önsöz ile Romantizm'i Türk sanat düşüncesine tanıttığıdır.

19. yy'ın ikinci yarısında **Endüstri Devrimi** ile birlikte ekonomik yaşamda, toplum ilişkilerinde, değer yargılarında, iç ve dış politikada, bilim ve teknolojiye önemli değişiklikler olur. Kırsal kesimden kentlere göç nedeniyle şehirlerde geçim derdi başlar. Böylece yazarlar ve sanatçılar günlük yaşam gerçeğine eğilecek, bunları bilimsel yöntemlerle inceleyecek, bulguları süssüz bir anlatımla seyirciye sunacak **Gerçekçi tiyatro düşüncesini** ortaya attılar. Gerçekçi tiyatrodan, diğer akımlardan farklı olarak, sahnede olanların gerçekten oluyormuş gibi algılanması gerektiğinden, oyun kurgusunda, sahne donatımında, oyunculukta gerçeğin sahiymiş gibi canlandırılması ve seyircinin oyunu seyrederken tam bir yanılsama içine sokulması önemlidir. **Örneğin; Ankara Devlet Tiyatrosu'nda birkaç sene önce oynanan Büyük Romulus oyununda sahnede tavukların dolaşmasıyla veya kahvaltı için gerçekten pişirilen yumurtanın kokusuyla seyirci sahnedeki gerçekliğe inandırılmak istenmiştir.**

Bu dönemden sonra ise tiyatro aracılığı ile seyirciye iletilmek istenenler daha çok siyasal, sanatsal ve ekonomik akımların beklentisine kayar.

Ülkemizde ise batılı anlamda tiyatrodan önceki dönemlerde **Köylü Tiyatrosu** geleneği ve **Halk Tiyatrosu** geleneği görülmektedir. Köylü tiyatrosu geleneğinde, yine nesilden nesile aktarılan mit kaynaklı ritüellere, şehirlerde gelişen Halk tiyatrosu geleneğinde ise orta

oyunu, meddah, gölge oyunu (karagöz) gibi örneklere rastlanılmaktadır.

Batılı anlamda tiyatroyla, ölkemiz ilk defa Tanzimat'ta tanışır. Böylesi bir tiyatro ile daha önce tanışmamış olan halk, doğal olarak, uyum sorunu çeker. **Seyirciler arası kavga- larla, tiyatro çıkışında saldırıya uğrayan izleyicilerle, tiyatro binaları yangınlarıyla geçen** bu dönemde çeviri oyunlarının yanı sıra, Vatan Yahut Silistre, Ayyar Hamza, Tahir ile Zühre, Şair Evlenmesi gibi birçok oyun da seyirciyle buluşur.

Tanzimat'ın ardından gelen Meşrutiyet'te de tiyatroya karşı olan saldırıların bu dönemde de devam ettiği bilinmektedir. Cumhuriyet döneminde adı anılacak olan **Muhsin Ertuğ- rul** gibi pek çok sanatçı bu dönemde tiyatroya adım atmıştır. Meşrutiyet döneminde komedyalar, manzum oyunlar, tarihi dramlar, duygusal dramlar ve müzikli oyunların yanında siyasal ve belgesel oyunların da göze çarpmaktadır.

Cumhuriyet, Türk Tiyatrosu'nda önemli bir atılım gerçekleştirir. Yeni Türk Devleti'nin sanat ve sanatçıya olan saygısı, tiyatroya verilen önem ve Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri tiyatronun bir kamu hizmeti olarak görülmesi tiyatro sanatının hem yaygınlaşmasına hem de Devlet Konservatuarı'nın ve Devlet Tiyatrosu'nun kurulmasında önemli bir rol oynar. Cumhuriyet'in ilk zamanlarında hem halka yönelik hem de halka yararlı olan, onun kültür düzeyini yükseltecek tiyatro beklentisi göze çarpmaktadır.

Tiyatro hayatın aynası mıdır?

Düşünün ki, dört kişilik bir aileyi konu edinmiş bir oyun seyrediyorsunuz. Sabah herkes

erkenden kalkıyor, birlikte kahvaltı yapıyor. Baba işine gidiyor, işleri yolunda. Anne ev hanımı, günlük olarak evi topluyor, yemek yapıyor. Çocuklar okula gidiyorlar, dersleri iyi. Herkes halinden memnun, kimsenin derdi, tasası yok. Akşam eve geliniyor, birlikte yemek yeniliyor, gece uyumaya gidiliyor. Ertesi sabah yine aynı şeyler tekrar ediliyor. Böyle bir oyunu seyretseniz ne kadar sıkılırsınız, öyle değil mi? Ama bu oyun dört kişilik bir ailenin hayatından bir kesit... Onların hayatlarının aynası...

Tiyatro hayatın aynasıdır sözü yanlış değildir ama yetersizdir. **Tiyatro, yaşamın genel ve tipik yanını ele almaz.** Anlatmak istediği bir derdi vardır. Doğruları yansıtır izleyicinin kafasında soru işaretleri yaratarak, bunları tartışmaya açar.

Modern anlamda tiyatro, oyun (dramatik metin), oyunculuk, sahne tasarımı, giysi tasarımı, sahne tekniği, ışıklama, sahneleme ve izleyiciden oluşan bileşken bir sanattır. Ancak bu öğelerden **oyun, oyuncu ve seyirci** vazgeçilmezdir.

Genel olarak, bir tiyatro oyununda içeriğin öğeleri, öykü, olaylar dizisi, konu ve temadır. Oyunda, düşünce kapsamı, öykü, eylem olarak kendini ortaya koyar. Tema durumun arkasında yatan, yazarın anlatmak istediği derdidir. Konu her sahnede varlığını sürdürür.

Dramatik metnin özü çatışmadır. Lojos Egri **"Yarışma olmazsa spor olmaz, çatışma olmazsa piyes olmaz"** diyerek onun önemini vurgular. Dramatik çatışma, insan yaşamında ortaya çıkan gelişmeleri ve çelişmeleri, yaşamdaki karşıtlıkları verir. Çatışma bir uyumsuzluğun sonucudur. Yaşamın yeniden

yaratılması olarak oyunun içeriğindeki gerçeği yansıtır. Bu anlamda oyunun baş kişilerinin bütünlüğünde toplumsal yaşamın karmaşık eğilimleri ve bağlantıları ortaya konur.

Oyun yaşayan organik bir bütündür. Oyunda her hareketin bir anlamı ve amacı vardır. Denge, uyum gibi özelliklere özen gösterilerek oyunun ritmi oluşturulur. Bu ritm, seyirciyi geçen ve onu etkileyen bir enerjiye, ruha dönüştür. Çok sevdiğiniz bir filmi, belki, defalarca seyredip bıkalırsınız ama bir tiyatro oyunu bikturmaz. Çünkü bir oyunun her sahneye konuluşu, görsel olarak aynı olsa dahi ruhu farklıdır. O yüzden, her sahneleme ayrı bir sanatsal üretimdir. Her tiyatro yapıtı, tüm bileşken öğelerini bütünlüğünde, başlı başına ve yinelenemez bir sanattır.

Tiyatronun yukarıdaki bileşken öğelerinin herbiri özgül bir sanata karşılık verirken, yalnızca oyunculuk tiyatroya özgül bir öğedir. Hem içeriksel hem de biçimsel öğe olarak oyun kişisi, oyunda gerçekliği yansılayıcı temel imgedir. Oyuna can ve canlılık verir.

Sahne, oyuncu bedeninin özgür olduğu tek yerdir. Yani, günlük yaşamda zihnine hizmet eden beden, yalnızca sahnede ve bunun uzantısı olan oyunculuk sanatında özgürdür. Bunu farkedenden kişi bir daha bu sannattan kopamaz. **“Sahne tozunu yutan kişi bir daha tiyatrodan vazgeçemez.”** sözünün aslı budur. Yoksa ne yutulan toz, ne ışıklar, ne de şöhrettir sahneye bağlayan. Bu tutku sadece özgürlük tutkusudur.

Oyuncu, kuliste biraz sonra sahneye atacağı birkaç adımla başka bir kişiliğe geçecek olmanın heyecanı ile bekler. Sonra sırası gelir, yürümeye başlar ve canlandırdığı karakterin kimliğine bürünür. Bir kimlikten bir kimliğe

geçerken hissettiği haz, insan yaratıcılığının zamanı ve ölümü aştığı anın hazzıdır.

Eylemsel sanat olarak tiyatronun bileşken öğelerinden başlıcası da izleyicidir. Çünkü **tiyatro yapıtı sahnelenerek ve izlenerek kimliğini kazanır.** Sanatsal üretim, sanatsal iletişim ve sanatsal alımlama sürecinin eşzamanlı olarak gerçekleşmesi, tiyatroyu sanatların en toplumsalı yapar. İzleyici, tarih boyunca tiyatronun toplumsal bir kurum olarak edindiği yere ve işlevine göre bir nitelik taşımış ve nicelik göstermiştir. **Tarih boyunca, tiyatro kendi izleyicisini belirlerken, izleyici de kendi tiyatrosunu belirlemiştir.** Bu anlamda izleyici, tiyatro sisteminin bileşkeni olarak karşımıza çıkmaktadır.

“En son ne zaman bir tiyatro oyunu seyrettiniz?” Toplumsal olarak kültürel değerlerimizin yok olma sürecinin bu derece hızlandığı günümüzde bizler bu toplumsal sanattan ne ölçüde yararlanıyoruz. Hatırlatan ve paylaşan, insanı, insana, insanca ve insanla anlatan tiyatro sanatını hatırlamanız ve paylaşmanız dileğiyle...

Kaynaklar:

- And, M.,1985, Geleneksel Türk Tiyatrosu,İnkılap Kitabevi
And, M.,1983, Türk Tiyatrosunun Evreleri, Turhan Kitabevi
Çalışlar, A.,1993, Tiyatronun ABCsi, Simavi Yayınları
İnangül, P.,Tiyatro Sözcüğü Üzerine,www.tiyatrokeyfi.com
Şener,S., 1998, Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi, Dost Kitabevi
Tezbaşaran,U.,Tiyatro ve Tiyatrodan Beklenen, www.umutozgun.8k.com
www.tiyatroportre.com